

УДК 655.41:004.738](477)

Валерій Гастинициков,
завідувач відділу моніторингу засобів масової інформації
Книжкової палати України

Друкована книга

Українські та зарубіжні засоби масової інформації регулярно висвітлюють ситуацію, що склалася на українському книжковому ринку. Здебільшого вона має негативне забарвлення і відбиває сучасні тенденції видання та продажу книг у країні. Зокрема повідомляється, що більшість видавництв сьогодні випускає книги за кількома тематичними напрямками. Однак значна частина з них спеціалізується на друкуванні літератури одного виду або вузької тематики. Загалом в Україні у багатьох сферах громадського життя (бізнес, Інтернет, сфера послуг, шоу-бізнес, кіно- та відео-прокат тощо) переважає російська мова. Українська домінує у сфері освіти (крім східного та південного регіонів). Збільшилася кількість україномовного музичного продукту в шоу-бізнесі, на телебаченні, радіо та книжковому ринку.

В основу соціальної орієнтації розвитку книговидавничої справи покладено багатofункціональне значення книги в житті суспільства як інструмента формування культурних цінностей та установок, потужного засобу акумуляції цінностей духовної культури, активного стимулятора творчості. Актуалізація книговидавничої справи пов'язана зі швидким розвитком засобів телекомунікації. Сьогодні видавничу справу доцільно розглядати як систему, яка складається із чотирьох основних, взаємопов'язаних елементів: автор → видавництво → система маркетингу → споживач. Згідно з такою системою, видавництво виступає виробничою ланкою видавничої справи та системи книжкової справи.

Суспільно-культурне призначення книги й книговидання інтерпретується у кількох аспектах: як фактор культури; як інструмент формування культурних цінностей і установок; як засіб поширення культури у просторі та часі; як механізм впливу на суспільство. Традиційна книговидавнича справа в сучасному світі продовжує залишатись прерогативою національної культури, тоді як її новітня, електронна форма — глобальної культури.

Популяризації книги сприяють національні та міжнародні виставки. Найчисельнішими є ті, що проводились у 2011 році у Києві, Харкові та Львові. Міжнародні книжкові ярмарки і виставки 2011 року приймали п'ять континентів, зокрема, в Європі — Великобританія, Угорщина, Німеччина, Греція, Ірландія, Іспанія, Італія, Литва, Польща, Сербія, Франція, Чехія, Швеція, Швейцарія; в Азії — Гонконг, Індія, Китай, Таїланд, Тайвань, Південна Корея, Японія; Південній Америці — Аргентина, Бразилія, Колумбія; Північній Америці — Канада, США; Африці — Єгипет, ПАР, а також Ізраїль та ОАЕ; у країнах СНД і близького зарубіжжя — Росія, Туркменістан, Казахстан, Білорусь.

Міжнародні книжкові виставки та ярмарки слугують каталізатором розвитку книжкової справи у світі, дають можливість побачити стан справ, тенденції та напрями роз-

Проблеми українського книговидання у засобах масової інформації

виту книговидавництва. На них десятки країн представляють сотні експозицій з демонстрацією понад 200 тисяч видань на десятках мов світу. У їхніх рамках проходять різні заходи: презентації, творчі зустрічі, тематичні дискусії, засідання "круглого столу", "майстер-класи" за участю письменників, видавців, художників, діячів культури, науки тощо. Нерідко там укладаються угоди про інформаційну співпрацю. Демонстраційний діапазон виставок: "Навчальна книга", "Дитяча книга", "Літературно-художні видання", "Енциклопедична і довідкова література".

Однак сильна політизація суспільства іноді негативно впливає на міжнародний імідж української книги. Так, виник конфлікт довкола участі України у XVIII Мінській міжнародній виставці-ярмарку, коли письменники і журналісти написали листа до Державного комітету телебачення і радіомовлення України з вимогою бойкотувати участь України у білоруській виставці (українська діаспора в Білорусі налічує 200 тис. осіб). У свою чергу, Російська Федерація відкрила дорогу для українських видавців і українських книг. Незважаючи на ускладнення, українська книга була представлена на Московському книжковому ярмарку. Наголошується, що в Росії величезною популярністю у дітей і батьків користуються книги українського дитячого видавництва "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА".

Міжнародний досвід сприяє вдосконаленню процесу книговидавництва та книгорозповсюдження. Так, на відкритті в Україні 13-го Конгресу Всесвітньої асоціації російськомовної преси у липні 2011 року, в якому взяли участь 300 представників з 61 країни світу, голова Адміністрації Президента РФ С. Наришкін заявив, що Україна на просторі СНД є одним з лідерів за тиражем російськомовних ЗМІ та книг. У коментарі "Українським національним новинам" радник Президента з гуманітарних питань Г. Герман заявила, що проведення Конгресу Всесвітньої асоціації російськомовної преси було ініціативою адміністрації Президента України. Відзначається, що про конгреси такого рівня з україномовної преси поки говорити рано. Проте на думку фахівців, російськомовна преса допоможе піднятися україномовним виданням діаспори нової хвилі. Зокрема наголошується, що в Іспанії та Португалії в російськомовних виданнях виходять україномовні вкладки.

Колегія Державного комітету телебачення і радіомовлення України схвалила проект переліку книжкових видань, передбачених до випуску за програмою "Українська книга" на 2011 рік. Водночас відзначається, що минулого року реалізація цієї програми проходила у вкрай напружених умовах: залишилися не профінансованими 120 суспільно важливих видавничих проектів, які повинні були вийти у світ на виконання указів керівника держави.

Моніторинг ЗМІ щодо стану книговидавництва в Україні засвідчив, що держава належним чином не підтримує українське книговидавництво, не діє програма "Українська книга", хоча літературних новинок вистачає і є зацікавлення українською книгою. Однак ця програма має ряд істотних недоліків: список видавничих проєктів через протекціоністське втручання владних структур виходить значно більшим, ніж передбачає державне фінансування. У результаті такого відбору там опиняються неактуальні проєкти з неадекватною вартістю: фотоальбом українською та англійською мовами "Парки Києва" (1 тис. примірників, 450 тис. грн.); "Історія України 1800—1921 років" (П. Толочко 2 тис. примірників, 370 тис. грн.); чергова редакція "Кобзаря" (384,75 тис. грн.).

Відповідно до результатів соціологічних досліджень та статистичних даних мовний баланс України відзеркалює співвідношення української та російської мов у різних сферах суспільного життя. Згідно з переписом, українці становлять 77,8% населення України, росіяни — 17,3%. Українську мову вважають рідною 67,5% мешканців України, у тому числі на Заході — 93,55%, у Центрі та на Північному Сході — 83,58%; Південний Схід та Південь — 61,29%; Крим та Донбас — 22,21%, а російську — 29,6% жителів нашої країни. За даними, серед етнічних росіян, які живуть в Україні, рідною вважають мову своєї національності 96%. Російську називають рідною мовою майже 89% українських греків, 83% євреїв, 65% німців, 63% білорусів, 54% грузинів, 38% азербайджанців і майже 15% українців. Тих, хто вважає рідною українську мову, відчутно менше серед молоді, тому можна припустити, що у майбутньому кількість людей, для яких українська мова рідна, може знизитись. Наведені цифри дають підстави стверджувати, що Україна в цілому є дійсно двомовною державою, в якій порівняно великими є масив українськомовних, і дещо меншими є два приблизно однакових масиви — двомовний та російськомовний.

Для українського книговидавництва важливим є державне сприяння, оскільки книги виходять малими тиражами (не більше тисячі примірників). Середня ціна української книги — 40 гривень (у 2010 році — 30 гривень), однак вони мають попит, повертається звичай дарувати книги. 4% купують їх виключно як подарунок, переважна більшість громадян купують книги для власного користування та для своєї родини — 76%.

На заході України найчастіше купують книги історичної тематики, зокрема на тему національно-визвольних змагань, національно-патріотичну літературу, історичні романи, літературу публіцистичного, документального жанру (наприклад, Юрій Горліс-Горський "Холодний яр", дванадцять доповнене, нецензуроване видання, Василь Шкляр "Чорний ворон", яка декілька разів перевидавалась). Найнижчою є частка покупців книг у центральному та північному регіонах країни.

Жінки купують книги у півтора раза частіше за чоловіків: 51% проти 33%. Частка покупців друкованих видань серед громадян віком 15—39 років становила 47% (відповідно, найчастіше купують книги учні та студенти — 52%), а серед громадян віком 40—59 років — 36% (частіше жінки, котрі ведуть домашнє господарство — 47%). Найменша частка покупців книг серед пенсіонерів — 21%. Певну роль відіграє розмір населеного пункту: середня частка покупців друкованих видань серед мешканців міст становить 45%, тоді як у селах — 35%.

Серед причин, чому люди не купують книжок найчастіше згадуваними є:

— відсутність потреби у книгах, інтересу до них — 47% у віковій категорії 15—19 років та 46% у віковій категорії 50—59 років. Ця частка протягом тривалого часу істотно не змінюється для різних вікових груп;

— нестача грошей — 19% респондентів зазначили, що не можуть собі дозволити купувати книги, 11% — що

книги, які їх цікавлять, надто дорогі. Цікавим є той факт, що респонденти старших вікових груп (40—59 років) скаржаться на брак фінансів частіше, ніж молодші громадяни.

Згідно із результатами соціологічного опитування "GfK Ukraine", 42% українців протягом року купували одну чи більше книг, 58% визнають, що сімейний бюджет зараз не дає їм можливість купувати друковані видання. Найчастіше громадяни України купують художню літературу — 39%. Частка її покупців є вищою серед старших громадян — 44%. Художню літературу випускають: харківський "Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля"; харківське видавництво "Фоліо"; сімферопольське видавництво "Доля"; львівське літературне агентство "Піраміда".

22% громадян поповнюють бібліотеки навчальною або науковою літературою, 6% — словниками та енциклопедіями. Для решти ця частка становить майже 18%. 19% українців купують книги для дітей (переважно жінки віком від 20 до 40 років); науково-популярну літературу, біографії, історичну літературу, кулінарні довідники тощо — 14% громадян (серед покупців чоловіків (17%) на 6 більше, ніж серед жінок (11%)). 49% мешканців України купують книги тільки російською мовою, 26% — українською і російською мовами, 26% — лише україномовні (переважно навчальну та наукову літературу — 50% респондентів, дитячі книги — 56% опитуваних).

Найпоширенішими місцями купівлі друкованих видань є книгарні (61% громадян) та книжкові супермаркети (12%), де переважно купують книги для дітей, наукову та навчальну літературу. 29% респондентів купують книги (здебільшого художню літературу) на розкладках у публічних місцях (вулиці, зупинки громадського транспорту, вокзали тощо); 12% — у книжкових клубах. 2% покупців замовляють книги у видавців (переважно навчальну та наукову літературу) через пошту або службу доставки.

Значні проблеми мають бібліотеки, особливо сільські. Через хронічне недофінансування вони не одержують необхідну літературу, в першу чергу для дошкільників і учнів молодших класів. У цих бібліотеках немає навіть елементарних зручностей (опалювання, вентиляції, електро- і водопостачання, не кажучи вже про технічне забезпечення — комп'ютери, Інтернет).

Оцінюючи випуск видань за жанрами, варто зазначити, що зростання продажів від 4,7% до 11% спостерігається за рахунок перекладних видань та окремих різновидів художньої літератури. Падіння обігу від 2% до 5% зафіксоване щодо довідкової літератури (словників, енциклопедій тощо).

Роль медіа у пропаганді книг

Окремо варто торкнутися засобів масової інформації, які виконують важливу роль популяризації та пропаганди книговидавництва та книжкової продукції в Україні. За даними Держкомтелерадіо України, співвідношення україномовних і російськомовних газет становить 49,7% — 39,4%. Однак поширеною є практика, коли в україномовних за назвою газетах чи журналах взагалі відсутні матеріали українською мовою. На разовий тираж газет (100%) україномовних газет випускається вдвічі менше, ніж російськомовних.

Як свідчать дані, у нашій країні на сто українців припадає 46 примірників газет українською мовою, а на сто росіян, які проживають в Україні, — 386 примірників (у 8,4 раза більше). В Україні виходить лише дві загальнонаціональні щоденні газети винятково українською мовою — "Україна молода" та "Газета по-українськи". Ще кілька щоденних газет друкуються паралельно двома мовами.

Офіційна статистика продажу не враховує нелегального ввезення, переважно з Росії, не зареєстрованих в Україні російськомовних видань, у тому числі книг. За її даними, за річним тиражем україномовні книги становлять 61%, росій-

ськомовні — 31%. Однак у них не взято до уваги імпорту книг з Російської Федерації. Оцінити книжковий ринок України з точки зору впливу на мовну ситуацію достатньо складно, зокрема через те, що імпорту та експорту книг (дані Державного комітету митної служби України) вимірюється не кількістю примірників, а загальною вагою.

За приблизними даними Української асоціації видавців та книгорозповсюджувачів, за обсягами на українському ринку склалося таке співвідношення російської та української книги: 120—130 млн російських до 30—40 млн українських книг, або приблизно 80% до 20%.

Як повідомляє видання "Кореспондент", обсяг книжкового ринку України становить від \$200 до \$300 млн. 90% від цього обсягу, якщо не враховувати шкільні підручники та юридичну літературу, це книги, завезені з Росії.

Існує багато способів доставляння книг з Росії в Україну: офіційні партії, які надходять шляхом відповідного митного оформлення; окремі партії (дозволено ввезення товару на суму 200 євро, реально ця сума значно більша) без оформлення декларації і сплати держмита; книжкова контрабанда.

Довідка. У 2010 році в Росії (за даними Російської книжкової палати) було опубліковано 121 тис. 738 книг і брошур загальним тиражем 653 млн 843,7 тис. примірників. У середньому кожна книга випускалася тиражем 5,4 тис. примірників. На книжковому ринку працює 5695 видавництв (їхня кількість порівняно із попереднім роком зменшилась на 3,5%).

У свою чергу, українська книга також долає різні кордони аналогічним способом. Але дуже складно визначити, у яких масштабах.

Щодо релігійної літератури. У загальному переліку книг важливо зазначити релігійну літературу. Оскільки, згідно з Конституцією України, церква відокремлена від держави, то, зазвичай, це той сегмент, який не піддається чіткому та ретельному моніторингу і статистиці ні з точки зору тиражів, ні з точки зору кількості назв. Тим більше, що в Україні тільки офіційно зареєстрованими є десятки різних деномінацій та релігійних організацій.

Християнство. Літературу релігійного змісту друкують десятки друкарень. Наприклад, лише Лаврська друкарня і видавництво активно займаються просвітницькою роботою. Окрім великих за обсягом видань, воно випускає календарі різних типів, акафісти, молитвослови, книги духовного змісту. Підготовка до випуску відбувається безпосередньо у видавництві, а виготовлення тиражу — в друкарні монастиря. Його видання розповсюджуються не тільки на території України, а й у близькому та далекому зарубіжжі. Видавництво Лаври (православне) відіграє провідну роль у просвітницькій справі українського православ'я. Починаючи з лютого 2011 року, Архієрейський Собор РПЦ підтримав ініціативу Священного Синоду щодо щорічного святкування Дня православної книги (14 березня, день випуску першодрукованого "Апостола" 1564 року) для популяризації православного друкованого слова.

Релігійне видавництво "Місіонер" (Українська греко-католицька церква), засноване у 1897 році Галицькою провінцією Ордену святого Василя Великого, видає катехізиси, літургійні та історично-пізнавальні видання (понад 600 найменувань книг загальним тиражем більше 2 млн 200 тис. примірників). "Місіонер" співробітничав з видавництвами "Каменярь", "Світ", "Край", а також з видавництвами у Торонто (Канада) і Пряшеві (Словаччина), має власну друкарню у м. Жовква Львівської області.

Видавництво "Свічадо" (католицьке), один із лідерів українського ринку релігійної і духовної літератури, готує та випускає різні види релігійної літератури: духовну, філософську, богословську, психологічну, для дітей і молоді

(журнал "Зернятко", "Сто талантів"), популярні книги (зокрема про розв'язання проблем подружнього життя); видаються українською мовою щомісячно сім—вісім нових книг, щорічно 650 назв загальним тиражем понад 3 млн примірників і розповсюджуються в Україні, Казахстані, Польщі, Канаді, США, Австралії, Італії, Франції, Португалії, Греції та інших країнах світу. Передплатний індекс у каталозі "Украпошти" — 74609.

Серед відомих християнських видавництв, братств і об'єднань різних деномінацій можна назвати "Фарес", "Оазис", Святого апостола Павла, "Кайрос — християнський світ", "Мирт", "Кредо", "Протестант", "Маранафа", "Варух", "Християнська освіта", "Колектор біблійної книги", "Біблійний погляд", "Cross Style", "Ключ", "Добре сім'я".

Протестантизм, неохристиянство: Баптистські організації — ВСО ЄХБ — чотирнадцять періодичних видань, релігійні організації євангельських християн — чотири.

Релігійні організації п'ятидесятників — найчисленнішим серед них є Всеукраїнський союз церков християн віри євангельської п'ятидесятників — двадцять три періодичних видань. Союз вільних церков християн євангельської віри — шість періодичних видань; Український центр з'єднаної церкви віри євангельської — три; релігійні організації Союзу Церкви Божої України — чотири; Українська конференція церкви адвентистів сьомого дня — десять; Церква адвентистів сьомого дня руху реформації в Україні — одне; Українська лютеранська церква — два.

Найчисленнішою серед харизматичних організацій є Церква Повного Євангелія — видається двадцять періодичних видань; українська християнська євангельська церква — десять.

Іудаїзм. Значні ресурси має єврейська громада України. Іудейські релігійні організації випускають двадцять дев'ять періодичних видань: з них вісімнадцять іудейських релігійних організацій — об'єднання хасидів Хабад Любавіч, п'ять — об'єднання іудейських релігійних організацій України, по два — релігійні організації прогресивного іудаїзму, Всеукраїнський конгрес іудейських релігійних організацій тощо. Нині в Україні працюють видавництва, які випускають літературу з єврейської тематики. Їхню діяльність координує Бюро з розповсюдження єврейської літератури. Так, Єврейський фонд України, зареєстрований Міністерством юстиції України, — українське громадське об'єднання, навколо якого гуртуються єврейські етнічні меншини, займається розвитком єврейської культури, пропагандою традицій (диски, книги про єврейську історію, іудаїзм, культуру, сіонізм, журнали, дитяча книга, проза, єврейська музика, CD), збиранням коштів для потреб єврейських організацій і общин, фінансуванням різних програм. Здійснює понад 20 програм, у тому числі видавничу діяльність.

У свою чергу, серед завдань Асоціації єврейських бібліотек країн СНД — полегшення доступу до світового комплексу знань та інформації, упровадження нових технологій у діяльність бібліотек, створення єдиної бібліотечної інфраструктури. Асоціація працює за підтримки Американського єврейського об'єднаного комітету розповсюдження (American Jewish Joint Distribution Committee) та Будинку єврейської книги.

Іслам. Всього налічується сім періодичних мусульманських видань, з них три у Духовному управлінні мусульман України, два у Духовному управлінні мусульман Криму і два у Духовному центрі мусульман України.

Інші релігійні організації також активно поширюють друковане слово: релігійні організації буддистів — одне періодичне видання; релігійні організації Громади Свідків Крішні — два; релігійні організації язичницької основи: рідновіри — три.

Електронна книга, інтернет-ресурси

За результатами моніторингу щодо вивчення питання популяризації вітчизняної книговидавничої продукції в Україні за допомогою інтернет-технологій було досліджено 186 інтернет-ресурсів. Об'єктами стали три категорії інтернет-ресурсів: інтернет-сайти українських видавництв; інтернет-сайти книжкових інтернет-магазинів; інтернет-сайти, що пропонують електронні варіанти книг.

Мережа Інтернет залишається одним з небагатьох джерел інформування населення про надходження нових видань у продаж. На інтернет-сайтах вітчизняних видавництв наявна інформація про нові книги, тематичний каталог літератури з різних галузей знань, адреси магазинів, де можна придбати нові надходження, перелік виставкових заходів, в яких беруть участь видавництва, є можливість купити книги за допомогою послуг поштового зв'язку. Українські видавці, використовуючи інтернет-ресурси, намагаються рекламувати та стимулювати попит населення на свою продукцію. Так, на інтернет-сайтах таких видавництв, як "Пелікан", "Ранок", "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА" розміщена інформація про підготовку до участі в книжкових виставках, запрошення відвідати книжковий ярмарок, безплатне розповсюдження книг серед дитячих будинків та бібліотек. Як уже зазначалось, внутрішній ринок України на 90% заповнений продукцією іноземних видавництв, випущеною переважно російською мовою. Таке процентне співвідношення зберігається на сайтах книжкових інтернет-магазинів. Сьогодні Інтернет надає можливість швидкого пошуку літератури при мінімальних витратах часу. Для цього існують книжкові інтернет-магазини, вартість книг у яких нижча, ніж на ринках чи у традиційних магазинах, якщо не зважати на вартість доставляння. У каталозі українських книжкових інтернет-магазинів представлений величезний асортимент літератури різних жанрів, більшість з них працюють зі складів у Росії. Книжкові інтернет-магазини пропонують ознайомитися з фрагментами з книг, подивитися ілюстрації, ознайомитися з рецензіями на книги.

Простежується тенденція збільшення кількості інтернет-сайтів з виданнями в електронному варіанті. Електронні видання зручні під час опрацювання інформації на комп'ютерах й уможливають економію коштів, проте це — різновид піратства. Ці сайти пропонують скачати електронні варіанти книг безплатно, зареєструвавшись чи здійснивши електронні платежі, що набагато дешевше від вартості звичайної книги.

Інформаційне наповнення більшості інтернет-сайтів, що пропонують скачати електронні варіанти книг, чи книжкових інтернет-магазинів становить реклама різних товарів та послуг (іноді інтимного характеру). Проте практично відсутня будь-яка спроба привернути увагу до діяльності книговидавництва, української книги. Ці інтернет-ресурси займаються винятково реалізацією книг переважно російських видавництв: детективи, романи, навчальні посібники. Тільки на деяких інтернет-сайтах вітчизняних видавництв міститься інформація, спрямована на підвищення інтересу українців до національного культурного продукту та читання (переважно дитячої літератури). Необхідно зазначити, що серед запропонованої на інтернет-ресурсах видавничої продукції не вистачає книг, завданням яких є відродження та зміцнення духовності нації. Наявний книжковий асортимент (детективи, романи) не має культурної та духовної цінності. Метою таких видань є лише отримання прибутку. Україні потрібні книги, присвячені мистецтву, історичним особистостям, традиціям, насамперед національним.

На західному, зокрема американському, ринку електронні книги за кількістю вже перевершують паперову літературу. За даними "Amazon.com", зараз на 100 проданих книг на паперових носіях припадає 105 електронних. Зрос-

тання інтересу до останніх пояснюється їхньою значно меншою вартістю. У США на "Amazon.com" електронна книга коштує в середньому 10 доларів (25 доларів за звичайну книгу). У Росії середньостатистична паперова книга обходиться покупцю в 300—400 рублів плюс 200 рублів за доставляння (\$10—14 + 8), а скачати можна всього за 70 рублів (\$2,2).

Ринок електронних книг США становить 3—4% від ринку паперової літератури, він оцінюється у 25—30 мільярдів доларів. У Росії, згідно з експертними оцінками, книжковий ринок оцінюється у 2 мільярди доларів (електронні книги становлять менше відсотка).

Останнім часом посилилася тенденція переорієнтування споживання з друкованої продукції на альтернативні: комп'ютери, мобільні телефони тощо. Одним з різновидів є звукові (аудіо) книги, що розповсюджуються у вигляді дисків, інших електронних носіїв, а також он-лайн (за допомогою Інтернету). Показово, що люди молодшого віку, здебільшого діти, зараз більше цікавляться електронними засобами (85%), ніж звичною книгою (15%). У цьому значенні електронна книга стала специфічним видом читання, не конкуруючи з паперовою книгою, а лише продовжуючи читання у новий спосіб. Конкуренцію паперовій вона становить тоді, коли людина починає шукати, де можна одержати електронну книгу безплатно (наприклад, нелегально скачати текст книги з Інтернету).

Як свідчить підрахунок, серед 500 сайтів спостерігається таке співвідношення україномовних та російськомовних онлайн-ресурсів (табл. 1).

Таблиця 1

Співвідношення україномовних та російськомовних онлайн-ресурсів

Україномовні сайти	23	4,6%
Російськомовні сайти	407	81,4%
Двомовні сайти (і рос., і укр.)	70	14%

Якщо двомовні сайти зарахувати одночасно і до російськомовних, і до україномовних, то ситуація виглядатиме так (табл. 2).

Таблиця 2

Двомовні сайти

Україномовні сайти	93	16,3%
Російськомовні сайти	477	83,7%

Загальний обсяг друкованої продукції зріс на 2,2% (приросту досягнуто за рахунок надзвичайного зростання самостійно публікованих видань і книг на замовлення — 181% щорічного приросту). Друк на замовлення, цифрові та нерегулярні публікації позначаються на загальному народненні книжкових тиражів. Статистика також свідчить, що кількість нових видавців збільшилась до 3151. Згідно із ISBN, це найвищий показник за останні десять років.

Під егідою ЮНЕСКО на Другому всесвітньому форумі в Італії "Книга завтрашнього дня, майбутнє друкованого слова" (6—8 червня 2011 року) фахівці з 40 країн світу висловили своє бачення актуальних проблем, пов'язаних зі зростанням популярності цифрового контенту. Було виділено три основні теми: економічні питання існування електронної книги, авторське право в цифрову епоху, електронні бібліотеки. Основний наголос було зроблено на необхідності досягнення компромісу. Аналітики відзначають, що перехід видавничого бізнесу у новий формат — цифровий — викликає деяку невизначеність: ніхто до кінця не розуміє, якого ступеня він має досягти і на якій стадії переходу знаходиться нині.

Зараз сповільнилася тенденція поглинання маленьких видавництв конгломератами, що загрожувало знищити незалежну книжкову справу в Європі. У результаті антиурядових виступів у Франції, нещодавніх британських студентсь-

ких заворушень виник інтерес до тих книг, які можуть запропонувати видавництва, спрямовані тільки на ринок. Для представників індустрії ця подія не стала великим сюрпризом. Аналітики "Forrester Research" повідомили, що в масштабах книжкового ринку США майже 14% продажів в основному сегменті художньої літератури у кількісному відношенні припадає на цифрові копії.

За інформацією *Американської асоціації видавців* (Association American Publishers), зростання продажів цифрових книг становить у середньому близько 150%. Сукупний обсяг російських продажів книг в електронному форматі щорічно збільшується втричі.

Провідні країни світу нагромадили певний досвід у впровадження електронної книги. Наприклад, США мають намір до кінця 2012 року забезпечити кожного американського учня електронними підручниками, вартість цього проекту оцінюється у 9 млрд дол., що, за твердженням фахівців дослідницької організації "Democratic Leadership Council", дає економію в 500 млн дол. щорічно.

А от Росія сприймає ідею введення електронних підручників не так оптимістично. У результаті проведеного експерименту з апробації у школах таких пристроїв не одержано висновку про їхню безпеку для здоров'я школярів (хоча головною причиною вважають активні протести видавців підручників).

Розповсюдження електронних "підручників", на думку українських урядовців, має істотно полегшити "навчальне" навантаження на Міністерство освіти і науки, молоді та спорту і заощадити кошти батьків: уряд готовий розпочати програму впровадження таких пристроїв у школах, єдина проблема — її фінансування. Однією з головних зручностей таких пристроїв вважається їхня мала вага — понад 500 г, безпека для очей. Серед недоліків — дисплеї на основі "електронного чорнила" достатньо повільно оновлюються у порівнянні з РК-моніторами. Екран не спроможний також відтворювати кольорові зображення. Умисне або випадкове виведення пристрою з ладу може бути причиною незасвоєння учнем поточного матеріалу.

Незважаючи на перспективи світового ринку електронних книг, в Україні не все так однозначно. Поки що спостерігається тільки одна тенденція — споживачі тяжіють до придбання якомога простіших і дешевших пристроїв. Однак експерти сумніваються в перспективах електронних книг. Беручи до уваги, що кількість інтернет-користувачів невинно зростає і становить приблизно 10 млн українців, є підстави для висновку, що інтернет-ресурси активно впливають на формування системи книгорозповсюдження. Мережа Інтернет допомагає у зміцненні позицій вітчизняних суб'єктів видавничої справи на внутрішньому ринку та підвищенні їхньої конкурентоспроможності.

Висновки.

Книжковий ринок України визначається як системне утворення із власною структурою, механізмами саморегуляції, закономірностями розвитку та функціональними зв'язками. Серед першочергових завдань оптимізації галузі книговидавництва — вирішення проблем фінансового та організаційного порядку в контексті програм розвитку видавничої політики для встановлення європейських стандартів функціонування книжкового ринку України і посилення позитивних тенденцій у розгортанні національного книговидавництва, серед яких варто відзначити зближення запитів споживача книжкової продукції та пропозицій виробника, проведення видавничої політики, орієнтованої на споживчий попит і відшкодування витрат на виробництво та реалізацію, насичення ринку продукцією якісно високого рівня.

Сучасна система поглядів на видавничу справу склалася під впливом багаторічних трансформацій у світовій та вітчизняній видавничо-поліграфічній практиці. Варто, однак, констатувати відсутність в Україні чіткої концепції видавничої справи і нестачу сталого практичного досвіду в аналізованій галузі.

Загалом, за сукупністю жанрів книжкова галузь утримує позиції попередніх років. Зростання кількості видань за цільовим призначенням має місце за рахунок нормативних, виробничо-практичних, офіційних, наукових і релігійних видань, а також видань для організації дозвілля. Процеси, що відбуваються у книжковій галузі, незважаючи на укази Президента України щодо підтримання вітчизняної видавничої сфери, постанови Верховної Ради України та Кабінету Міністрів України з цих питань, свідчать про поступовий, але неухильний занепад книжкового ринку, наслідком чого може стати цілковита втрата його як компонента національної економіки і культури.

Спостерігається зменшення кількості видань за назвами у жанрах технічної, навчальної (зокрема методичної) та літератури для юнацтва, що негативно впливає на рівень розвитку розумових здібностей і творчого потенціалу українців, особливо молоді.

Зниження купівельної активності на книжковому ринку призвело до стійкої тенденції скорочення попиту на словники, довідкову та енциклопедичну літературу та зростання кількості користувачів мережі Інтернет (перевага — дешевизна і швидкість отримання інформації, недолік — вона не завжди коректна, без чіткого визначення авторства).

Існує нагальна потреба сприяння розвитку книги мовами національних меншин на державному рівні. Водночас варто зважати на те, що значна частина громадян неукраїнської та неросійської національностей, а також 15% етнічних українців вважають російську рідною мовою. Майже 20% етнічних українців спілкуються російською мовою (за прогнозами, які спираються на соціологічні дані, частка тих, хто вважає рідною українську та розмовляє нею у віковій категорії до 30 років, є нижчою, ніж у старшій віковій групі. У майбутньому ймовірно інерційне продовження русифікації).

Двомовність в Україні базується на реальній ситуації: двомовними є переважно етнічні українці, які вважають українську рідною мовою. Етнічні росіяни та ті, хто рідною мовою називає російську, є здебільшого одномовними. За даними соціологічних опитувань, вільно або "на достатньому рівні" українською володіє 86%, а російською — 92% населення України.

Правовий захист системи видавничої справи України перебуває на початковій стадії становлення, правові та нормативні акти і документи розробляються безсистемно і фрагментарно. Українські видавництва та поліграфічні підприємства не мають можливості здійснювати регулярне технічне переоснащення. В умовах відсутності інвестицій це призводить до поступового занепаду і згорання виробництва. Розвиток видавничої справи в Україні гальмують мізерне бюджетне фінансування, відсутність системи й механізмів пільгового кредитування видавничих проектів.

Вітчизняним видавцям необхідно використовувати інтернет-ресурси не тільки для розповсюдження іноземних бестселерів, керуючись виключно метою отримання прибутку, а й приділяти велику увагу рекламі української книжкової продукції, стимулювати попит на неї та намагатися співпрацювати з різними книжковими інтернет-магазинами для популяризації читання української книги, зміцнюючи таким чином духовність громадян України. Необхідним кроком у напрямку розвитку духовності українців є створення інтернет-магазинів та мережі звичайних магазинів виключно із вітчизняною книжковою продукцією та проведення всеукраїнської рекламної кампанії щодо залучення населення до її придбання.

Державним структурам України доцільно було б розглянути питання формування механізму фінансування та допомоги вітчизняним видавцям у зміцненні позицій української книги, яка висвітлює питання національної самобутності, традицій, культури, для підвищення рівня духовності суспільства. Книги такого спрямування не мають можливості конкурувати з комерційною літературою, тому потребують відповідної державної допомоги.

Надійшла в редакцію 3 жовтня 2011 року